

EX POST EVALUACIJA

Uloga religije u izlaznim programima i versko savetovanje u zatvorskom okruženju i tokom uslovne kazne

Rezime

RAN radne grupe Mreže za podizanje svesti o radikalizaciji o zatvoru i uslovnoj kazni, kao i o izlaznom programu (Exit) održale su zajednički sastanak u Madridu 10. i 11. oktobra 2017. godine. Cilj sastanka bio je razmena dobrih praksi i iskustava o ulozi religije u izlaznim programima i versko savetovanje u zatvorskom okruženju i tokom uslovne kazne.

Sastanku su prisustvovali praktičari i stručnjaci iz nekoliko zemalja članica EU. Učesnici su prethodno imali iskustva sa uključivanjem religije i verskog savetovanja u izlazne programe, tokom izdržavanja zatvorske i uslovne kazne ili su se bavili religijom iz međunarodne ili akademske perspektive. Rad povezan s religijom ili bar svest o postojanju religije u izlaznim programima, u zatvoru i tokom uslovne kazne ima potencijalnu prednost; međutim, taj rad prate prepreke i izazovi.

Ovaj dokument će biti usredsređen na sledeće:

1. Ciljne grupe;
2. Postojeće dobre prakse u državama članicama;
3. Reintegracija u društvo

Cilj je da se obezbede smernice onim praktičarima koji rade na uvođenju religije ili razmatraju njeno uvođenje u ova okruženja, kao i da se obuhvate prepreke i teškoće na koje će oni možda naići.

Uvod

Verski rad u izlaznim programima je osetljiva tema. Neki od osetljivih aspekata odnose se na pitanja o meri u kojoj razdvojenost crkve i države omogućava verski uticaj na projekte koje vodi ili finansira država. Ostali osetljivi aspekti odnose se na pitanja o uplitanju u nečija verska ubeđenja ili o tome kako bi ih trebalo vrednovati. Na kraju, religija se ponekad jednostavno ne prihvata kao uzrok radikalizacije, odnosno kao odgovor na radikalizaciju.

Zatvori imaju dugu tradiciju u obezbeđivanju verskih prostorija i sveštenika, što je prirodan ishod slobode veroispovesti. U eri u kojoj se razvio religijski inspirisan ekstremizam takođe se može dovesti u pitanje stepen u kojem sveštenici mogu i treba da imaju ulogu u sprečavanju, upozoravanju na ili suprotstavljanju radikalizaciji u zatvorima.

Važno je zasebno obraditi ova dva različita okruženja. Načini na koje se religija može inkorporirati u izlazne programe ne moraju obavezno da se ponove prilikom verskog savetovanja u zatvoru i tokom uslovne kazne – i obrnuto.

Neki od onih koji učestvuju u izlaznim programima, koji su u zatvoru ili na uslovnoj kazni zainteresovani su za religiju. Oni možda traže pravila koja će poštovati kako bi obezbedili svoje duhovno blagostanje ili žele da razgovaraju o religiji sa sopstvene radikalizovane tačke gledišta. Kada je religija važno pitanje u životu, iskustvo i istraživanja pokazuju da to može da bude dobra polazna tačka za diskusiju. Zbog toga je važno imati praktičare koji su otvoreni za diskusiju i koji zaista mogu da razgovaraju o pitanjima u vezi s religijom.

Kako je religija uključena (ili nije uključena) u izlazne programe/savetovanje u zatvoru i tokom uslovne kazne?

U okviru Evropske unije religija se u različitoj meri koristi u izlaznim programima. Neki programi sistematski uključuju religiju kao deo napora da se ospori/obori ekstremistička verski inspirisana ideologija, odnosno da se daju smernice za novi život. Ostali programi se prilagođavaju potrebama korisnika i baviće se religijom na zahtev. Religija takođe može da bude način za pokretanje razgovora, naročito kada ona predstavlja centralni deo nečijeg života. U takvim slučajevima postoji taktička motivacija. Na kraju, neki programi se uopšte ne bave religijom, već se, umesto toga, usredsređuju, na primer, na bihevioralne faktore ili frustracije.

Versko savetovanje koje se nudi štíćenicima u zatvoru i na uslovnoj kazni takođe se u velikoj meri razlikuje. Sveštenici mogu da budu plaćeno osoblje, da rade *pro bono*, da ih imenuje verska zajednica ili zatvorska služba i tako dalje. U zavisnosti od oblika njihovog angažovanja razlikuje se i autonomija sveštenika. Kao što je već pomenuto, religija je individualna potreba koja bi potencijalno mogla da se proširi na čitavu zatvorsku populaciju. Usmeravajući religiozne zatvorenike i pomažući ljudima da se preobrate (vrata) u islam, sveštenici mogu da ponude određeni stepen zaštite tako što će dati alternativu za ekstremističke verzije – a takođe mogu da obaveste i ostale aktere o zabrinjavajućim znacima. Versko savetovanje može se smatrati pozitivnim načinom pružanja podrške

ranjivim ljudima koji su takođe na meti regrutera s negativnom i nasilnim stavom *mi protiv njih*. Vođenje računa o verskom blagostanju, međutim, i dalje je primarni zadatak sveštenika.

U zatvorskom sistemu Španije, intervencije usmerene na one koji su povezani s nasilnim radikalizmom ne usredsređuju se na religiju. Razmišljanje u osnovi ovog pristupa jeste da je radikalizacija povezana s pojedinačnim putanjama; glavne psihološke osobine su frustracija i ogorčenost protiv društva. U ovom kontekstu verska dimenzija pruža okvir za lično restrukturiranje: smernice i jasan niz normi. Ono što bi trebalo promeniti u slučaju radikalizacije jeste činjenica da se religija zlorabljava kao okvir za opravdavanje zločina i nasilnog ponašanja. Ovo je naročito tačno kada je poznavanje islama ograničeno, a mitovi o religiji koje nude ekstremističke grupe mogu da utiču na stanje uma i izazovu fanatizam.

Ciljna grupa (grupe)

Imajući na umu gore opisane razlike u vezi s upotrebom religije, prepoznavanje ciljne grupe za izlazni program ili versko savetovanje u zatvoru i tokom uslovne kazne jesu od najvećeg značaja.

U ovom drugom kontekstu, ciljna grupa potencijalno obuhvata čitavu zatvorsku populaciju. Naime, svako ima pravo da zagovara sopstvena verska ubeđenja. U praksi, međutim, ciljna grupa se sužava na one koji su zainteresovani za religiju, odnosno one koji su religiozni. Stoga, pristup strogo zavisi od potreba zatvorenika. U izlaznim programima, ciljna grupa konkretno uključuje radikalizovana lica, od kojih se neka smatraju religiozno inspirisanima.

Početna tačka u primeni religije mora se razlikovati i prilagođavati okolnostima – i ciljnoj grupi. Praktičari koji rade sa zatvorenicima i oni koji prate izlazne programe takođe treba da ispune posebne zahteve; oni ne bi trebalo da budu samo obučeni i iskusni, već i sposobni da prepoznaju kako da se religiji pristupi na različite načine u skladu sa kontekstom.

Kao što je naznačeno u nastavku teksta, postoje izvesna preklapanja. Dok verski inspirisana ideologija može da bude lako rešenje za one koji su emocionalno ranjivi – i za zatvorenike i za pojedince u izlaznim programima – dinamika u okviru društva i u zatvorima može dodatno da podstakne ovo osećanje.

Pristrasni stavovi takođe mogu da dovedu do toga da neiskusno zatvorsko osoblje svaki znak religioznosti (na primer, versku terminologiju i praksu) posmatra kao radikalizaciju, čime će doprineti osećanju ranjivosti i nepravde. Polarizacija i takav nedostatak poznavanja stoga mogu da pogoršaju osećanje ranjivosti, što povećava apetit ekstremističkih ideologija. Dobro obučeni sveštenici i osoblje koje radi na izlaznim programima su u dobroj poziciji da prepoznaju znake radikalnog i ekstremističkog razmišljanja u okviru verskog diskursa. Uobičajena verska pomoć takođe može posredno da pomogne. Naime, primarni zadatak sveštenika jeste duhovna pomoć: ona može da bude u vidu otvorene grupne pomoći, kao što su molitve petkom. Ovaj vid je usmeren na mnogo širu ciljnu grupu jer svako može da se pridruži, dok se izlazni programi sprovode u zatvorenom okruženju.

Otvorena okruženja korisna su posebno kada je cilj neka druga podgrupa zatvorenika: oni koji nisu religiozni, ali su vezani za religiju iz kulturoloških razloga (npr. svečanosti, vrednosti i osećaj pripadnosti). Otvoreno grupno okruženje omogućava pristup tim pojedincima, nudeći odgovor na njihove verske i kulturološke potrebe, ali istovremeno ih čineći otpornima na regrutere i radikalne poglede.

Dobrovoljno učešće je uslov *sine qua non* za uspešnost izlaznog rada. Program se može definisati kao uspešan ako:

- smanjuje na minimum rizik od ponovnih prestupa i maksimalno uvećava šanse za (re)integraciju u društvo;
- sprečava vrbovanje, kako aktivno, tako i pasivno;
- sprečava pojedinca da počini prestupe povezane sa ekstremizmom.

Pored volje, definicija i potpuno razumevanje kratkoročnih i dugoročnih ciljeva takođe uvećava šanse za uspeh. Međutim, treba napomenuti da će se religiozna osoba mnogo verovatnije obratiti svešteniku, dok će, nasuprot tome, radikalizovani pojedinac pokušavati da se suprotstavi i izrazi nepoverenje u verskog savetnika jer on ima sopstvene izvore (radikalne) verske inspiracije.

Izrazne prakse širom Evrope Pregled uobičajenih elemenata

Bez religije	S religijom
<p>Nijedno pojedinačno rešenje ne odgovara svima. Programi ne treba da budu previše detaljni već dovoljno fleksibilni da bi se prilagodili sopstvenim okolnostima. O svakom sledećem koraku odlučuje se u postojećem koraku.</p> <p>Po potrebi se nude verske usluge, ali one ne zamenjuju ulogu specijalizovanih stručnjaka: imami i stručnjaci za ekstremističku religiju su kompatibilni i komplementarni.</p> <p>Cilj je podizanje svesti i, bez promene uverenja, podučavati pojedince kako da vode prosocialni život: npr. da rade na emocionalnoj svesti kako bi smanjili nezadovoljstvo, povećali empatiju, otvorili um prema drugim kulturama. Religija podržava sve ovo.</p>	<p>Praktičari religiju smatraju osnovom za osnaživanje radikalizovanih pojedinaca koji pokušavaju da (ponovo) izgrade samopoštovanje.</p> <p>Kada je reč o čisto teološkom aspektu, molitve petkom su veoma pogodna prilika za upoznavanje s religijom, a takođe i prilika da se ponude dodatne verske smernice, naročito kada regruteri, s jedne strane, pokušavaju da nametnu Islamsku Državu kao pozitivnu alternativu, a štićenici ili preobraćenici znaju malo ili ne znaju ništa o islamskoj literaturi. Posle verske službe, na primer, oni mogu da postave pitanja o literaturi i teologiji. Iako ovo ne treba smatrati izlaznim radom, može pojačati otpornost.</p>
<p>Istraživanja pokazuju da pokušaj ukidanja verskih ideologija nije najefikasniji metod u izlaznom radu. Religija se može koristiti, ali bi intervencije trebalo da primene kritičko razmišljanje: kako kritički ponovo vrednovati sopstvene ideje.</p> <p>Pojedini praktičari utvrdili su da se rad na pozitivnim emocijama pokazao uspešnim: emocije se koriste kao strateška terapija. Ovo funkcioniše zato što emocionalne strategije pomažu u povećavanju pozitivnih emocija koje podstiču otvaranje neophodno za sastanak sa savetnikom (koji je prvi korak) i za otpočinjanje dijaloga i debate (što su naredni koraci). Ovo dobro funkcioniše naročito kod mladih ljudi koji se podvrgavaju terapiji zato što na tome insistiraju njihovi roditelji – emocionalna strategija može da pomogne terapeutu da ostvari neophodnu vezu da bi nastavio sa intervencijom.</p>	<p>Zaposleni koji rade na izlaznom programu treba da budu upoznati s religijom zato što treba da pridobiju poverenje verski inspirisanih radikalnih zatvorenika i kao profesionalci i kao nastavnici.</p> <p>Emocionalna strategija takođe može da olakša versko savetovanje. Mnogobrojni štićenici koji su osuđeni zbog sitnijih prestupa pronalaze izvesnu smirenost kada ponovo dobiju samopouzdanje i odbace unutrašnju mržnju koju su prethodno negovali.</p>
<p>Bez volje ne postoji margina za intervenciju.</p>	

Postojeća dobra praksa (Torino, Italija).

U torinskom zatvoru Loruso Kutunjo (Italija), duhovna pomoć se pruža muslimanima prestupnicima od novembra 2016. godine. Da bi se sprečio rizik da samozvani imami posećuju zatvor, godine 2015. potpisan je Memorandum o razumevanju na nacionalnom nivou između Kaznene uprave i UCOII, italijanske krovne organizacije koja zastupa manje islamske verske organizacije. Ovo udruženje je identifikovalo imame koji su kvalifikovani da rade u zatvorima: posle sedam meseci bezbednosnih i administrativnih provera, prva tri imama dobila su akreditaciju i počela da rade s islamističkim prestupnicima. Projekat obuhvata savetodavne usluge za porodice prestupnika.

Učešće u projektu je na dobrovoljnoj osnovi: savetovanje je usredsređeno na vrednosti islama i pominjanje, uz korišćenje argumenata iz Kurana. Imami takođe dobrovoljno rade, odnosno nisu zaposleni ni u zatvoru ni u UCOII:

Obuka osoblja, jezičke barijere i nedostatak namenskog prostora za versku službu i dalje su oblasti u kojima je poželjno poboljšanje.

Zaključci

Šta još nedostaje što bi moglo da potpomogne reintegraciju?

Povratak prestupnika u društvo je izazov: ponovni prestupi, emocionalne krize i ograničene dozvole tokom uslovne kazne samo su neka od pitanja koja njihov povratak čine problematičnim. Nekoliko priča govori o pojedincima koji nisu dobili prave prilike nakon njihovog oslobađanja iz pritvora. Ovo se ponekad dešava zato što je pojedinac dugo bio u zatvoru ili zbog stigmatizacije koja vodi u dalju izolaciju. Tokom perioda reintegracije, pojedinci o kojima je reč takođe mogu da osećaju kao da ih društvo posmatra. U vezi s stigmatizacijom, istraživanja očigledno ukazuju na to da zajednice u koje prestupnik treba da se ponovo integriše obično pozitivnije gledaju na intervencije koje nisu verski inspirisane.

Fokus bi trebalo staviti na mlade ljude koji su nekad povodljivi, pa su samim tim oni kojima je promena jedna opcija. Takođe je važno upamtiti da će oni nositi bes u sebi do kraja života ukoliko se to ne reši dijalogom i savetovanjem.

Postoji prostor za poboljšanje postojećih praksi koje se bave tranzicijom iz zatvora u društvo. Propusti i preporuke navedeni su u tabeli 2.

Propusti i preporuke za uspešnu reintegraciju.

Propusti	Preporuke
Rigidnost intervencija	Preporučljivo je razmišljati „van stereotipa“: Koja se intervencija može najbolje prilagoditi individualnim okolnostima? Postoji nekoliko različitih modela intervencija koje uključuju religiju (rodno specifični, verski inkluzivni, između ostalih). Takođe postoje organizacije koje se ne predstavljaju kao verske, ali vode programe koji podstiču kritičko razmišljanje.
Nedostatak poverenja i angažman	Uključivanje bivših prestupnika koji su takođe išli sličnim religijskim inspirisanim ekstremističkim putem moglo bi da pomogne tako što će doprineti izgradnji poverenja. Osim toga, oni bi mogli da pomognu u uključivanju prestupnika u prosocijalne i demokratske grupe (angažman).
Podrška i koordinacija džamije i porodice	Koordinacija osoblja koje radi na izlaznom programu / zatvorskog osoblja s jedne strane, i džamije i porodice s druge strane, predstavlja efikasnu praksu. Kada se neko vrati iz zatvora, način na koji će džamija moći da podrži prestupnika i njegovu/njenu porodicu treba planirati unapred i koordinisano.
Religija	Religija može da doprinese reintegraciji baš kao što se može iskoristiti u savetovanju i izlaznim intervencijama u zatvoru i tokom uslovne kazne. Verski mentor ne samo da olakšava licu da pronađe kuću i zadatak koji će imati u društvu, već putem duhovne pomoći može takođe pružiti nadu i društvene ciljeve koji su opisani u verskom učenju. Takav mentor takođe može da podučuje pojedince kako da pomire religiju i društvo. Iako rad može da počne još dok je lice u zatvoru, posao je završen tek kada to lice bude pušteno na slobodu; intervencija je još važnija kada se to lice direktno suoči sa izazovima povratka u društvo.
Spoj mentora i učenika	Religija treba da se uzme u obzir prilikom dodeljivanja mentora određenom učeniku. Ne postoji pravilo, a diskutabilno je i da li bi trebalo da budu iste vere. Kada je reč o spoju muškarac-žena, odluku treba donositi na <i>ad hoc</i> osnovi.
Protivljenje i predrasude osoblja	Osoblje koje radi u zatvorskom okruženju, tokom uslovne kazne i u zajednici mora biti obučeno: što je poznavanje islama bolje, to će predrasude brže nestati.

ANEKS I – Španski program o nasilnoj radikalizaciji

Zatvorski sistem Španije se ne usredsređuje na religiju u svom programu o nasilnom radikalizmu. Međutim, to ne znači da se religija izbegava; naprotiv, postoji potpuno prihvatanje individualnih verskih potreba u okviru programa. Osim toga, religija i psiho-socijalna intervencija smatraju se kompatibilnim. Program je osmišljen tako da pruža jasno usmeravanje, a da pri tome nije suviše strog; omogućava fleksibilnost i prilagođavanje individualnim slučajevima.

Dve glavne karakteristike ovog programa su:

1. Spremnost na učešće, što je zakonski zahtev;
2. Opcija korišćenja grupnog okruženja zajedno s individualnim savetovanjem.

Program ima za cilj da i) spreči vrbovanje ranjivih zatvorenika; ii) smanji na minimum ponovne pre-stupe i da maksimalno poveća reintegraciju; iii) spreči pojedince da počine ekstremistički prestup.

Program ima tri ciljne grupe:

- a) Oni koji su osuđeni za teroristička dela („tvrdokorni“ ekstremisti koji su razdvojeni od ostalih zatvorenika).
- b) *Regruteri*: harizmatične i inteligentne osobe koje šire ekstremističke ideje među ostalim zatvo-renicima. Oni obično imaju krivični dosije.
- c) *Ranjivi zatvorenici*: druga i treća generacija španske omladine, preobraćenici bez islamske prošlosti i ostali uopšteno ranjivi ljudi koji bi lako podlegli uticaju ekstremističkih ideja.

Uzimajući u obzir pomenutu kategorizaciju, uključivanje religije u program u velikoj meri zavisi od individualnih (verskih) potreba štićenika. Međutim, da bi se obezbedila sveobuhvatna slika, pro-gram se takođe osvrće na one koji se drže dalje od ekstremizma.

Program je zasnovan na principima, kako opštim, tako i onim koji su posebno prilagođeni ciljnoj grupi. Opšti principi:

- neophodna je saradnja osoblja usmerena na bezbednost i tretman;
- rehabilitacija lica mora biti holistički i grupni napor, sa svim elementima programa koji su efikasno integrisani i koji se uzajamno dopunjuju;
- duhovna podrška dozvoljena je tokom zatvorske kazne;
- učenje španskog jezika je olakšano; obrazovni programi nude se kako bi se podstakla obrazovna dostignuća i poboljšala kulturološka integracija zatvorenika.

Za ciljne grupe neopohodna je individualizovana intervencija koja gradi odnos poverenja sa za-tvorenikom. Traganje pojedinca za identitetom je ključna komponenta u okviru intervencija za ovu ciljnu grupu, kao i kategoričko odbijanje svake saradnje sa mrežom kriminalaca. Za regrutere i ranjive zatvorenike, intervencije se takođe mogu organizovati u malim grupama, na osnovu kognitiv-nog i bihejvioralnog pristupa koji su posebno prilagođeni vođama i sledbenicima.

Sadržaj programa sličan je ovim ciljnim grupama. Sesije se organizuju na sledeći način:

Sesija	Sadržaj
Podizanje svesti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Izgradnja čvrstog odnosa i poverenja između stručnjaka i štíćenika. ▪ Analiza života štíćenika i neispunjenih potreba kroz uobičajenu razmenu informacija. ▪ Emocionalna svest, pomoć u ublažavanju osećanja oćaja, frustracije, pa čak i besa. ▪ Razumevanje kognitivnih distorzija i veza između ponašanja, emocija i načina razmišljanja. ▪ Lićni identitet i svest o dosadašnjim obavezama. Ućesnici takoćde stiću uvid u svoju pripadnost odrećdenim grupama. ▪ Podizanje svesti o lićnim potrebama i uverenjima, usredsrećdujući se na one vrednosti koje pojedinci smatraju svetim i nepromenljivim.
Lićna promena	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Razumevanje kognitivnih distorzija i veze između ponašanja, emocija i načina razmišljanja. ▪ Lićni identitet i svest o dosadašnjim obavezama. Ućesnici takoćde stiću uvid u njihovo ćlanstvo u odrećdenim grupama. ▪ Podizanje svesti o lićnim potrebama i uverenjima, usredsrećdujući se na one vrednosti koje pojedinci smatraju svetim i nepromenljivim. ▪ Svest o nasilnom ponašanju i diskusija o tome zašto ućesnici podrćavaju nanošenje štete ostalim ljudima ili grupama. ▪ Obuka o društvenim vrednostima, poštovanju ljudskih prava i španskoj vladavini prava. Ućenje o upravljanju mećduljudskim konfliktima. ▪ Pomaganje štíćenicima da razmisle kako mogu da vode život koji odgovara njihovim potrebama na prosocijalni naćin, bez nasilja i ekstremizma.
Specijalno (regruteri i osetljivi zatvorenici)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Svest o nasilnom ponašanju i diskusija o tome zašto ućesnici podrćavaju nanošenje štete ostalim ljudima ili grupama. ▪ Obuka o prosocijalnim vrednostima, poštovanju ljudskih prava i španskoj vladavini prava. Ućenje o upravljanju mećduljudskim konfliktima. ▪ Pomaganje štíćenicima da razmisle kako mogu da vode život koji odgovara njihovim potrebama, na prosocijalni naćin, bez nasilja i ekstremizma.

Kada je reč o proceni, španski sistem predviđa delovanje u tri faze. Trenutno ovaj sistem radi na „konkretnoj proceni“ koja bi se razvila pre sprovođenja programa (ovo nije alatka za procenu rizika). Osim toga, može se obaviti i psihološki test za procenu mentalnog stanja ili bilo kakve tendencije ka nasilju (HCR-20). Na kraju, tokom sprovođenja programa, mora da postoji stalna razmena informacija između svih uključenih profesionalaca (svaki zatvor treba da sačini izveštaj i da ga pošalje bar svaka dva meseca).

Važeći program takođe je definisao pokazatelje dostignuća, a to su:

- pomoć, nivo učinka i naponi tokom intervencije;
- postepeno udaljavanje od nasilnog ponašanja;
- progresivna (ne nagla) revizija ekstremnih uverenja;
- promena obaveza;
- povećanje empatije i prosocijalnih veština;
- razumevanje uzroka u korenu nasilnog ekstremizma;
- prihvatanje činjenice da su aktivnosti iz prošlosti bile krivični prestupi;
- doslednost usmenih manifestacija (onoga što se kaže) i svakodnevnog ponašanja.

Translated within:

